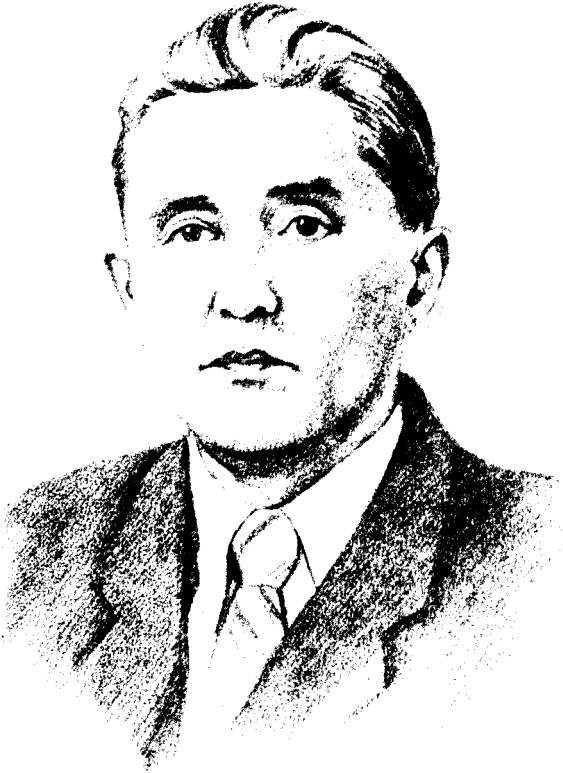

MEREKE
B A S P A S Y

Lincoln E. ...

Хамза
ЕСЕНЖАНОВ

**ӘНГІМЕЛЕР
МЕН
МАҚАЛАЛАР**

MEREKE

Алматы

2014

ӘОЖ 821.512.122

КБЖ 84 (5Қаз)

Е 79

Қазақстан Республикасы
- Мәдениет министрлігі
«Әдебиеттің әлеуметтік маңызды түрлерін басып шығару»
бағдарламасы бойынша жарық көрді

Есенжанов Х.

Е 79 Көп томдық шығармалар жинағы / Хамза ЕСЕНЖАНОВ.
Алматы: «Мерекенің баспалар үйі» ЖШС, Mereke baspasy, 2014.
ISBN 978-601-7370-22-0

Т.VI: Әңгімелер – 392 б.: портр.

ISBN 978-601-7370-49-7

Қазақтың көрнекті жазушысы Хамза Есенжановтың көп томдық шығармалар жинағының 6 томына әңгімелері мен мақалалары кірді.

ӘОЖ 821.512.122

КБЖ 84 (5Қаз)

Барлық құқықтары қорғалған. «Мерекенің баспалар үйі» ЖШС-ының жазбаша рұқсатынсыз бұл басылымның кез келген бөлігін ешқандай мақсатта да, қандай да бір үлгі-нұсқада да, фотокошірме және магнитті таспаға жазу түрін қосқанда, яғни электронды, болмаса, механикалық тасымалдағыш ынтайында да көшіріп басуға болмайды.

ISBN 978-601-7370-49-7 (Т.VI)

ISBN 978-601-7370-22-0

© Есенжанов Х. (мұрагері), 2014

© көркем бейнеліру «Мерекенің баспалар үйі» ЖШС
Mereke baspasy

© «Мерекенің баспалар үйі» ЖШС, 2014
Mereke baspasy

ӨЛЕҢТІ ЖАҒАСЫНДА

Жаз күні еді...

Әр жерде бүліншілік. Талан-тараж.

Жайық жағасын қаптаған ақ банды, ойда бой тасалаған бөрідей қырдағы елге тұра бас салады. Бұл іштен шалған жау, әсіресе Жымпиты уезінің берекесін қашырып жатты.

Жас өкіметтің жас қайраткерлерінен қарулы жасақ жасақталған. Сол отряд аяқ астынан шыға келетін жаудың жолын бөгеп, уезд орталығын қорғауға кіріскенді. Бастығы: аққұба, ұзын бойлы, жап-жас жігіт. Жауынгерлері өңкей қазақ. Бәрі де оқыған жастар, жас жігіттер.

Қаладан шыққанына бірнеше күн өтіп кеткен. Кең өңір. Елі сирек. Жері ойлы, адырлы. Кейде тау-жондар көлденеңдеп жатады. Отряд сондай бір жонға беттеп келе жатты. Алдын барлауға екі кісі ілгері озып еді, олардың қарасы әлдеқашан үзіліп те кетті. Отряд зулап жүріп келеді.

Шеткерірек келе жатқан екеудің бірі Халит Мұхамбетов. Қара торы, ет-бетті жас. Уездік Ревком қызметкері, отрядті жасақтаушылардың бірі. Жасырын хабарға қарағанда: Совет өкіметіне қаны қас атты казактардың қалдығы бас қосып уезд орталығын шауып алу қаупін туғызған. Сондықтан бұл «Ілбішін жақтан шықты» деген талаушылардың күдікті-күдікті жерден тосқауылдап, кездескен жерде соққы беріп, онан әрі қудалау мақсатын қойған.

— Бүгін Алмаз тауына жетіп түнемесек баскесерлер алдымызды орап кетуі мүмкін, — деді Халит, өзінен жасы үлкен арық өнді Мүтиге.

Мүти тура жауаптың орнына қаскүнемдердің әдісіне көшті.

— Атты казактар ежелден қасқыр құлықты. Бұлар із тастап жаңылыстыратын жыртқыш сияқты. Тура солай. Қазір бір бүйір кетіп, ойда жоқ жерден бас салу үшін бетті мүлдем басқа жаққа бұрған. Мұнысы айла, — деп, бір қойды ол.

— Сонда аттың басын бұра сала кері серіппекші ме?

8 — Иә. Жұрт: «Беті басқа жақ. Уезге соқпай бір бүйір кетіп бара жатыр» деген хабар берді ғой.

— Бастық жігіт қалай дейді?

— Оған да мен осыны айттым...

— Ол да осы болжалды қолдай ма?

— «Тап солай. Мен білемін ғой олардың сырын», — деді.

Жол созыла берді. Күн екіндіден төмен құлап, түскі ыстық лепті бәсеңдеткендей. Кенет адан самал жел де үргілей бастап, булығып келе жатқан аттың да, адамның да тынысы кеңейіп жүре берді.

Қағу жел. Ұшқыр ат. Лекіген жүріс. Кең дала. Ерікке қоймай әлдеқайда сүйрейді.

Алыстағы үмітке, жұмбағы мол сайранға жетелейді...

Әзіл-қалжың мен тіл қағысу, бөрік алып қашу мен аударыспақ ойнау да сол сайранның басы.

Зейнедден Ақназаров өзі алғыр, өзі албырт өскен жас. Алты жылдық Орыс-Қырғыз мектебінде өзімен бірге оқыған балаларға «зорлық» жасау оған өнер болып кеткен-ді. Мына келе жатқандардың бірқатары сол кезде алысқанда Зейнедденге әлі келмей астына түсіп, талай-талай учительге шағымға да барғандар. Қазірде Зейнедден алдына адам салмай келе жатыр. Қуып жеткендерінің бас киімін қағып алып келеді. Жармасқандарды аударып тастау ниетінде ойқастап шауып, тізгініне жармасады... Жеткізбегендерді қиқулап қуады.

Алда қатерлі, әрі айлалы жау-жарағы сай, қыраттың бауырын, таудың қойынын сағалап бұқпантайлап жүрген жау барын ұмытқан жандай жайбарақат. Даланың дарқан құшағында именбей өскен перзенттер. Етек-жеңін жимай, бұғып бой жасырмай заулап келе жатты. Ат тұяғы майда тастарды асықтай шүйіріп өрге де аяқ салды. Қыратқа шыққан сайын төменде қалған ойпаң жерлер дөңгеленіп, тостағанның түбіндей шұңғылданды.

Алда келе жатқан Зейнедден бір кез кілт тоқтап, қыраттың қылыш қырына көзін шүйді. Шүйді де атының басын кері бұрып кейіндегілерге:

— Түйдектелген шаң... шаң астында шапқан аттылы! — деп айқай салды.

Ат басын тежей қалған жауынгерлер тегісінен шаң шыққан жаққа көздерін тікті: құйын-шыбын болып, бәйгеге шапқандай үзеңгі қағысып келе жатқан барлаушылар бұрқыраған тозаңнан бөлініп шыға берді; отряд бір «бәле» барын бірден сезді. Алға кеткен жігіттерін үнсіз, тағатсыздана күтті...

Алмаз тауы деген қылыштың қырындай-ақ қырқа, бірақ биік қырқа. Басын бұлт

құшақтап жатпаса да оп-оңай асу емес. Бір ғажайып белгісі — тұмсығы кірпінің тұмсығындай сүп-сүйір және екі жерде ақ бор тас бар. Алыстан қарағанда бұл бейне бір жаны бар нәрсе дерлік. Көрінім жерден бор тастар көз сияқты да, ал, өзі көлбеп жатқан жыландай, құйрығы да иірім-иірім болып тепсеңге ұштасады.

Отряд күн батыс бетінде келе жатты. Ал, күн шығыс жағындағы қойнауында құрттай құжынаған ақ бандылар еді. Екі арадағы қырат құрып қойған шымылдықтай, үстінен шығып қалмаса жан көрінбес таса. Түн қатып, қаланың күлін көкке ұшырмақ болып бандылар осында бой тасалаған-ды.

Жан бармас, жан жүрмес қуыста мәз-мейрам болып сырнайлатып, біреулері би билеп жатты. Сотқарлықты көксеген кейбір жастары өрістегі қоралы қойға шауып, ат үстінен семіз сектерді найзамен шанышып ұстап, есі шығып кеткен қойшыларды атпен қайырып әкеліп екі қолын артына байлап, көзін орамалмен таңып әлек етті. Атқа өңгеріп әкелген қойын қазан, шелектеріне тоғытады. Көптің арасындағы қолы сұғанақ жебірлері жолда ат шалдырып азан-қазан етіп кеткен ауылдардан іліп шыққан «табыстарын» қалталарынан суырып, кілем-қоржындарына тоғытты,

кемпірлерді күрсіндіріп «жұлып-жұлқып» тартып әкеткен күміс теңге мен сақина-сырғаларды да сонда түйіншектейді. Не керек тау-қырқаның оңаша қойнауын сайранды саяхатқа айналдырып жатты...

Бұлар сол өлкені басып-жаншып келген, белгілі бай, атты казактардың мұнан екі жыл бұрын бұғып қалған сотқарлары болатын. Жайық өзенінің арғы бетін тазартқанда жағалай жатқан станциалардың түкпір-түкпірін паналап жан сақтап, Қызыл Армия кеткеннен кейін бірі жер жыртушы, бірі сиыр бағушы болып, бірақ жұмыс басында тығулы қару-жарағы дайын, «ауа-райын» аңдыған баскесерлер еді. Түн жиналып, күн қарауылдап, мұнан үш күн бұрын жиынып-түйініп бас қосып, Ілбішіннен жылжып уезд орталығын алыстан орап талқандауға келе жатқан, жалаң қылышты үш жүздей аттылы бұқпа жаудың ақырғы шапқыншылары болатын.

Қырқадан асып түсіп қасқыр көргендей тұра қалған екі аттылыны олар бірден таныды:

— Смотри, киргиз!

— Разведчик!

— Большевик! — дес-ті дереу ат тізгінде-ріне жармасып.

Орта бойлы, күрең сақалды атаманы дүрбімен қарай салып:

— Василий, на коней. Желкесін қиып, басын қолына ұстат! — деп ұзын бойлы жас казакқа команда берді.

Бір жағынан үрейлі, екінші жағынан өшпенді «большевик» деген қаһарлы сөз сақалды-сақалсыз қаны қатқан жандарды бөріктіріп те жіберді: аттарын ысқыра тебініп бірден шоқыта жөнелген Василийдің дүрмегінен кейін қалғандарының арқасы қозып кеткендей, көзді ашып-жұмғанша қару-жарақтарын сарт та сұрт тағынып та алды.

— Жаппай атқа қонындар! Жау-жорық жайғасуды сүймейді! — деді тағы да атаман.

Кешікпей жүрісі тосын, жүзі суық, жорыққа үйренген атты казактардың түстенген жерінде шала желінген тамақтың қалдығы, бықсыған түтін, қоқыраған таңдақ, тартқан махорканың күйік түбіршігі мен тамақ қырарлық ащы иісі ғана қалды...

3

Төмендегі қойнаууды тұтас алып, бейне бір құжынаған құмырсқаның илеуіндей, бірі секіріп, бірі отырып, біреулері мосы құрып қазаншықтарына ас қайнатып, біреулері

жалаң қылышпен әлденені қырқып жатқан казактарды көргенде барлаушы екі жігіт шошып кетіп еді. Олардың ойынша «банды» деген бірнеше адам, ең көп болса он-он бес кісі. Тіпті топтанған атты казак шапқыншылары да отыз-қырықтан аспайтын шығар дейтін. Ал, мына есепсіз нөпір адамды шыбын жанынан түңілтерлік...

Не күшті — адамшылық борыш күшті. Әсіресе, қаннен-қаперсіз жатқан момақан халықты тонағыш баскесерлерден қорғау борышы өзгеше.

— Санын білу керек, қосшы бала, мына дінсіздердің, — деді, барлаушылардың байсалды пішінді үлкендеуі.

— Қалай санамақпызмына қарақұрымды? Бізді көре сала ат тізгініне жармасып жатыр, қазір қумақшы ғой бізді, — деп жауап қатты екіншісі, айнала жалтаң-жұлтаң қарап.

— Арамыз алшақ... Ұстатпаймыз... Аттарын санайық — сен оң жақтағы топты, мен мына жағын...

Екеуі екі шетінен көзбен аттарын санай бастады да, лезде аттарына міне сала өздеріне ұмтылған казактарды көріп, жалмажан кері шапты.

— Мен жүзден асырдым оң қолдағы аттардың санын.

— Мен... екі жүз бар-ау деймін бергі қалың шоғырды.

— Ойпырым-ай, мынау сөкет!..

— Сөкет емес, онан да сұмдық!.. Бетін аулақ қылсын құдай мыналардың, егер уезге шапса тып-типыл етер!

Шауып келе жатып екеуі осылай қағысып еді.

Бұларға қарсы шауып, алдымен жеткен Ақназаровқа екеуі қосарлана:

— Зейнеке, сұмдық! Үш жүзге аяғын да жимас... Қаптап келеді. Жер қайысады. Әне! Әне, алдыңғы бізді қуған топтың соңынан қарақұрымы да қозғалды... — деп ендікті.

Зейнедден кері шауып ақ құба бастық жігітке мәлімдеді.

Отряд қарсыласу әрекетіне кірісті.

— Әттең зеңбірек болса! — деді Халит.

— Зеңбірегің не, шырағым-ау? Пулемет болса десейші, — деп Мүти оның сөзін жөндеп еді, — өте семіз, қарауға нарттай, әрі ірі Қожанияз:

— Мыналар пулеметке де қарамас. Атакалауға айналды... Қылыштарын көрдің бе үйірген, күнге шағылысады, — деп мылтығын кезеніп, қатарынан екі рет атып атып жіберді.

Жеті-сегіз шақырым жердей қырқаның басынан төмен құлдайлаған казактарға

оқтың дару-дарымасы да неғайбыл еді. Сонда да Қожаниязға ілесе, дүркін-дүркін атыс та басталды. Аздан кейін мылтықтың түтінімен көгілдір тұман көтерілді. Жау беттегі алыстан шыққан дүңкіл-дүбірге қосыла, нысанасына жетпей баурайдағы тасқа тиіп «шың» еткен отряд оғының нәзік дыбысы да құлаққа шалынғандай. Тасқа соқпағаны төмпе басын «бұрқ» еткізіп жерге сіңіп кетеді. Түнерген бұлттай ақырын жылжып, бірте-бірте төне түскен қатары қалың банды көп уақыт өтпей ыдырап, тұс-тұстан лап беріп, «атойлауға» кірісті. Үркердей шоғырланған шағын отрядты қоршап алу үшін олар үлкен сүзбе аудай қос қанатын алыстан жайып, қыспаққа ала бастады. Екі ара көрер көзге тарыла берді. Алыспен төтеп бере аларлық емес, бірен-саран оққа ұшқанына қарамастан жау қарсы жуықтап та қалды. Тіпті, күн көзіне шағылысқан жалаң қылыштың жарқылы жан түршіктірерлік...

Жеңіл қарулы комотрядтың бір тізбектен ғана патроны бар еді, енді оның да ақтық обоймасы мылтық көмейіне күмшіді.

16 — Жігіттер! Жау саны бізді төрт орап алғандай. Қалған оқ бүркуге де келер емес. Сондықтан кері шегіну қажет. Бірақ, дүркіреп қаша жөнелмей, сирек атсақ та

қайырылып ұрыс салуымыз керек. Қайрат көрсете шегінуге тырысайық, — деді отряд бастығы.

Сөйтіп, отряд аттың басын кері — келген кең жазыққа бұрды. Ендігі амал — жеңу емес, әлдеқайда күші басым жаудан бас қорғау болды. Оларға қолға зорға түскендей ауыр хал кездесті.

Коммунистер отряды беті ашық кең жазыққа қарай қайырылып атысып, бес шақырымдай жер шапты. Бірақ, шаңқай түстен күн еңкеюге құлағанша шалдырмас-тан жүріп келген аттар босаңсуға айналды, жігіттердің алды ұзап, арты біріндеп кейін қала берді. Бірен-саран, қуып жетерлік жерде, қоржын-қоршауда қалып қойған коммунистер енді мейірімсіз жаудың шыбықтай турауына да ілікті.

Атты казактар алқымдай түсті. Кейінде жеті адам қалып, оның үшеуі құтыла алмас жерде болды да, ал төртеуі өлім тырнағынан жырылып шығуға жанталасты. Бұл төртеу: Халит, Мүти, Зейнедден және Қожанияз еді. Алдағы, көз ұшында ұзап кеткен жолдастарына жете алмай, арттағы ауыр халде қалғандарға қол ұшын бере алмай, бұлар енді аузын арандай ашқан жебір өлімнің ұзын шеңгеліне түспеу жағын ғана көздеді.

Әркімде бір ой, әркімде бір арман жаңа

474757

ЖУБАН МОДДЕ АБИЕС АТЫНДАҒЫ
БАТЫС КАЗАҚСТАН ОБЛЫСТЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ӘМБЕБАП КІТАПХАНАСЫ

басталғандай... Бір үміт ат та ғана. Қару жұмсап, қолдасып қырқысып жау бетін тойтару құр қиялдай. Көпке топырақ шашып болмайтыны ежелден белгілі. Бастық жігіт:

— Жау бізді төрт орап алғандай, — деді. Бұл да көңіл жұбату. Барлаушылардың асығыс санап үлгергенінің өзінде: жау саны төрт емес, жеті есе, тіпті, сегіз есе артық бізден...

Жігітті жауда қалдырмайтын — ат! Ол да алыс. Оған жету де арман. Өйткені, қырда бабына келіп жер тарпып жүрген саяқтар мен жай күннің өзінде жарау азынаған айғырлар елде...

Ел!.. Ата мен ана. Аға мен іні. Сүйген жар. Айрылмас дос. Енді бәрі арман! Бәрі!..

Кешікпей Қожанияздың семізден ұстаған аты тығылып, борсаңдап, бірер шақырым жер дір-дір қағып, жарым аяң, жарым бүлкілмен келді де төбеге ұрғандай тұрып қалды. Бұл кезде аты мүлдем болдырып қалған Мүтиді Зейнедден артына миңгестіріп те алып еді. Кері бұрылып келіп бұларды Халит шылбыр тастап жетелей жөнелген-ді. Сөйтіп, көп кейін қалған Қожаниязға бұрылуға шамасы келмей төртеудің үшеуі жан дәрмен күн миңгесіп-ұштасып, итпектеп ілгері аса берді.

Басында өзі етті, өзі ірі Қожанияздың қонды аты да өзіне сай көрініп еді және оны тез болдырады деп ешкім ойламаған да болатын. Бір кез Халит кері айналып мүшелік жер шоқытып, кейінде қалып қойған жолдасы Қожанияздың халін білмекші болып еді, өз атының болдырып қалғанын сезді. Ат төрт тағандап, аяғын алыс-шалыс басты, аздан кейін тарбаңдап барып жай бүлкілге көшті. «Бұл күймен енді ілгері жүрсем біржола жау қолында қалармын» деп ол Қожаниязға қол ұшын бере алмай, қашықтап кеткен жолдастарына жетудің қамын жасады. Атын үсті-үстіне қамшылай түсті, ақтық рет күшке салып шоқырақтатып алдыңғыларға айқайлады. Ол мықтап састы. Арт жақта жау тобынан бөлінген бірнеше адам бұларды қалайда «жазым» ету ниетіне кіріскендей, ілгері бөлініп шыға берді. «Енді жетеді-ау... енді жетеді-ау» деген кезде қалың-қалың жусаны бар ала-шағыл төмпелі жерде жайылып жүрген екі-үш түйе көзге ілікті. Түйелер алысқа маңқия қарап алып, басын жерге бабымен салып, бабымен оттауда еді.

Кей кезде суға батып бара жатқан адамға қолға іліккен сыңар тал да жан дәрмен. Бұлардың бағына қарай, жайылып жүрген түйелерден бір бүйір шөгіп жатқан

атан кездесті. Атан жайбарақат жайланысып, қауданы қалың ойпаңдау жерді тауып шөккен екен. Алысырақтан ол көзге де зорға шалынарлық ала шабыр қырлық оны көрсетер емес. Өзгелерден озық жүретін Зейнедден түйені бірден көріп, амал-айланы да бірден тапты. Өзін тас құшақтап алған Мүтиге:

— Қамдан, мына түйе тұрып үлгергенше мен жетіп үлгерейін, ал сен үстіне үлгер! — деді.

Бұл іс оның ойлап пішкеніндей дәл орындалды: маңғаз атан шауып келе жатқандарды елең қылмай жайымен жата берді. Кейбір жайбасар түйенің қамшы салмай, болмаса таяқ сілтемей жатқан жерінен тұрмайтын мінезі де болады. Ал, мынау сондай бір үрікпейтін, саспайтын маңғаздың өзі болып шықты. Зейнедден арт жағынан жанамалай келіп, Мүтиге:

— Ал ырғы! — деп бұйрық берген кезде ғана «маған келдіңдер ме?» — дегендей, бұрылып бір қарап алып, шонданын көтере бастады.

Аттан ырғып кеткен Мүти тұрып үлгергенше оның үстіне де қонып қалды. Жерден жамбы алатын адамдай Зейнедден орағытып қайта айналып келіп, Мүтиді көтере түрегелген атанды қамшылап, алды-

на салып алып қуа жөнелді. Қос-қосынан қамшы тиген атан тайраққа салды. Ал, түйе тайрақтың атқа жеткізбей кететіні де болады, мұны мына түйелі елдің балалары жақсы білетін-ді. Зейнеден атан үстіндегі Мүтиге:

— Енді құтылдық. Ана былғары белбеуіңді шешіп ал да, төпей бер. Алды-артына қаратпа! — деп айқайлады.

Мүти атанды төпей берді. Зейнеден енді Халитке оралды.

Зейнеден Халитті де құтқармақ еді...

Бүлкілден аяңға түсіп, енді жиі-жиі төрт тағандап тұрып алып, жүрмей сіле қатырған атын тастай беріп, жан ұшырғандай жүгіріп келе жатқан Халитті ол іліп алып артына отырғызды. Екеуі мiңгескен күйі алға озып кеткен атанды Мүтидің соңынан шапты. Атан жеткізбейді. Үстіндегі жаны мұрнының ұшына келген Мүти былғары белбеуімен төпелеп ілгері аса берді. Түйеліге жету түгіл мiңгескен екеуге оның қарасын көріп отыру да күш болды. Енді екеуінің астындағы «ең қарулы жылқы» деген Зейнеденнің аты сыр берді. Ат шоқырақтан бүлкілге көшті...

Халит аса табанды, өте-мөте сабырлы және жас болса да әр нәрсеге қалтқысыз тура баға беретін ойлы жігіт еді. Қысылтаяң

шақта ол жан түршіктірерлік ащы ойларын салалай келіп және арт жақтан банды таялып қалғанын көріп ақтық ерлік үкім шығарды... Өз үкімін өзі шығарды.

— Зейнедден, екі жан қаза тапқанша бір жан... Мен көндім тағдырдың үкіміне!.. Саған ризамын. Басқаларға да. Сен ілгері ас. Ат бір кісіні құтқаратын жылқы. Қалаға жет... Қош! — деп, жолдасының тізгінін тартты да, сөзге келтірместен, секіріп жерге түсті.

— Ойпырым-ай! Халит-ай! Ойпырым-ай, бауырым-ай! Арғы жағын... — деді, Зейнедден сөзінің соңын жұтып.

Ақ боз атты банды қылышын оңды-солды сілтеп, ысқырып шауып келе жатты. Ол терлеп-тепшіп, қатты жүгіре де алмай, ырсылдап келе жатқан Қожаниязды көргенде атын қойға шапқан бөріше көсілдірді. «Ұяда не көрсе — ұшқанда соны іледі» деген, жас кезінен ат үстінде ойнап жандыны да, жансызды да оңды-солды шауып, өмірі бойы қылышпен турап үйренген белгілі атты казак жауынгері алдында жүгіріп бара жатқан жонды жігітті қызық үшін қиғаштап сілтеп, басын қырқып өтпекші болды. Ол бұл жан ұшырып бара жатқан пендені адам деп, ол адамның қиналар жаны мен аяулы тәні бар деп, артында жанашыры жылар деп ойына

да алмады білем, тек қана қиюға, қинап айызы қануға ұмтылғандай пішін көрсетті. Нақ сол сәтте бұл қанқұмар қаскүнемнің жүзінде шаттық шырай лапылдап, көздері жайнай түсті.

Екпіні желдей есіп таянып қалған дұшпанның қаршылдаған ат ауыздығы құлаққа анық шалынған шақта, буалдыр ойдың сілтеуімен Қожанияз шаппасы қайырулы келе жатқан нағанмен жалт бұрылып бір тартып қалды. Өзі тағы ілгері ұшты. Ол артына қарай алмады, жауының атымен қоса ұшып түскенін оқыс бұлқынысы мен өзгеше дүрсіл-дүбірінен сезді. Бірақ оқтың қайсысына тиіп, қайсысының жазым болғанын түптеуге шама жоқ. Аттан құлаған адамның «ыңқ» еткендей дыбыс шығаратынын, ал аттың онан да зор ыңқылкүрсіл беріп тыпыршитынын талай-талай естіген, жасынан бері құлағы үйренген нәрсе. Бұл жолы аттың құлағаны бұрылып қарамаса да айқын. Сондықтан, «...енді жете қоймас. Жыра-жықпыл кездессе... бұғар жер... бас пана... құтылар күн...» деген үздік-үздік тілектер шұбатылды. Таянып қалған шапқан аттың дүрсілі, әлдененің адамды етбетінен түсіргендей екпін-зуылы бұл буалдыр үмітті де кесіп кетті... Екінші сәтке не болғанын білмей қалды... түпсіз құдыққа құлап кеткендей болды...

Осының бәрі бір сағаттай-ақ уақыттың ішінде болған уақиға: көре сала соңына түсу, алыстан атыса қашу, бірнеше шақырым жер кеткен бір шоғыр жанды құтқармай өкшелеп, жеткен жерде біртіндеп турау бәрі де тез болды. Қас пен көздің арасындай мезетте кездескен ажал бірнеше жастың қыршын өмірін қиып үлгеріп еді. Ендігі кезек келесі құрбандыққа таянғандай...

Халит Қожанияздай денесі ауыр емес, қағілез және бойшаңдау болатын. Ол жүгіріп кетсе, аттан қалмайтын жігіттің бірі десе болғандай. Алайда, өзіне де, өзгеге де белгісіз бір ауыр зіл оның екі иығынан басып, тұла бойы құрыстап, денесі дел-сал, басы мең-зең болды да қалды. Ол жүгірмеді. Бір жерде тұрып та қалмады. Бар нәрседен бейхабар адамдай, жайбарақат халге түсті. Алқымдап келіп желкеден соққан «соққының» екпінінен ол еңкейіп барып бір тізерлеп қалды, бірақ омақасып жығылмады. Ың-жың өзгеше қимыл, өзгеше бір күңгірт ауыр дыбыс құлаққа ызыңдағандай. Екінші «соққыдан» етбеттеп түсті... көп жүріп, көп көрген өзінің қара шаппасына құлап кеткендей...

Көп заман өткендей... Қайда?.. Қай жер?.. Бұл! Қайдағы ың-жың?..